

Mile Csilla

A bizalom piaca - Magyar biogazdálkodók szerepe a magyar élelmiszertermelésben

The market of confidence - The role of organic farmers in the Hungarian food production

mile@kodolanyi.hu

Kodolányi János Főiskola, főiskolai tanár

Összefoglaló

A magyar biotermelői ágazat jelen állapotában csak termelői támogatásokkal lehet versenyképes¹. Ebből adódik, hogy a magyar biogazdálkodók több mint 90 százaléka részt vesz az agrár-környezetgazdálkodási programokban. A „saját lábra állás” nem lehetetlen, hiszen ma is vannak olyan gazdálkodók, akik támogatások nélkül is profitot képesek termelni, ez azonban egyelőre a termelői rétegnek csak egy szűk szegmensére jellemző. A profit a biofelár érvényesíthetőségétől függ, ami a biogazdálkodásra jellemző nagyobb hozamkiesés és a magasabb költségek kompenzálása céljából feltétlenül szükséges. Magas biofelár azonban jelenleg csak a fogyasztói piacon érhető el. Ehhez jellemzően primőr vagy/és feldolgozott termékek előállítására van szükség, amit sok esetben akadályoz a saját feldolgozó üzem kialakításához szükséges tőkehiány. A gazdálkodók ugyanakkor mindaddig alulmotiváltak a magasabb hozzáadott érték elérésében, amíg a külföldi felvásárlók folyamatos keresletet támasztanak az ökológiai alapanyagokkal szemben.

A biogazdálkodás sikerének titka meglehetősen összetett. A hosszú távú eredményességhez a szakértelmen és a megfelelő piaci kapcsolatokon kívül elhivatottságra, a környezet iránti alázatra van szükség. Igazán sikeres csak az a biogazdálkodó lehet, aki azonosulni tud az általa alkalmazott termelési módszerrel és előállított termékkel. A bonyolult és nehézségekkel terhelt szektorban éppen ezért a legfőbb motivációs tényező a gazda saját meggyőződése.

A gazdálkodók egyöntetű véleménye szerint a biopiac egy bizalmi piac, ami az előadó és vevő közötti hosszú távú együttműködésre és a bizalomra épül. Ennek a bizalomnak a kiépítése időigényes és fáradtságos folyamat, és a piac felhígulása, az új belépők esetleges kedvezőtlen viselkedése nagyon könnyen megbonthatja ezt a törekény egyensúlyt. A feltételek szigorítása ugyanakkor nem feltétlenül jelent megoldást. A növekedő adminisztrációs terhek ugyanis plusz költségeket jelentenek az egyébként sem mindig rentábilis termelésre nézve, kiszorítva ezzel a gazdálkodók egy részét. Az igazi megoldás az értékrend változása és a bizalom kiépülése lenne, ami egy idő után feleslegessé tenné a biominősítést. De ehhez hosszú időre, és talán generációváltásra lenne szükség.

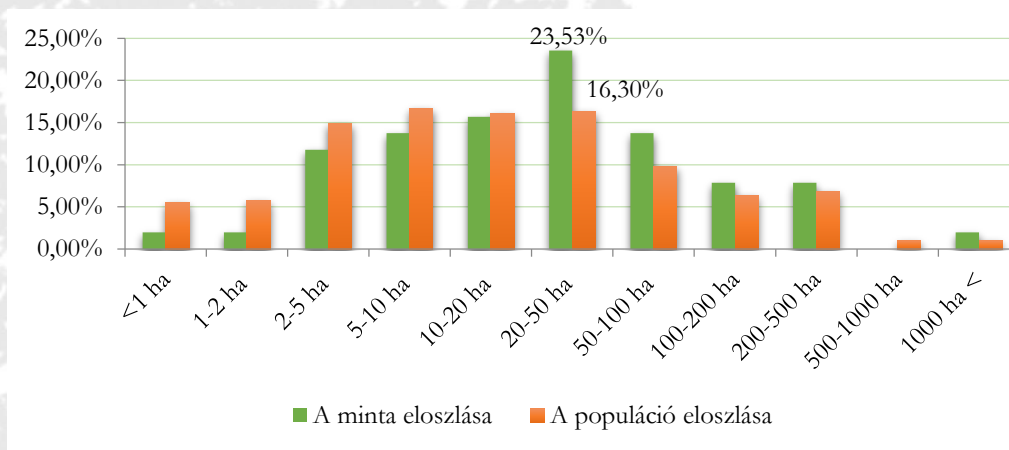
Vizsgálati módszerek

A kutatás primer és szekunder adatokra egyaránt támaszkodik. A szekunder adatok forrása egyrészt a FIBL kutatóintézet statisztikai felméréseiből, másrészt a magyarországi ellenőrző és minősítő intézetek, a Biokontroll Hungária Kft, valamint a Hungária Ökogarancia Kft. adataiból tevődnek össze. A primer adatok saját felmérésből származnak, a felvétel időpontja 2015 első negyedéve. A tanulmány nagyrészt primer kutatáson alapul, a szekunder adatok alkalmazása a biogazdálkodás helyzetének világszintű bemutatására, valamint a minta reprezentativitásának vizsgálatára korlátozódik.

¹ A versenyképességet itt elsősorban a hagyományos mezőgazdasági termék-előállításához képest értjük. Ez nem jelenti azt, hogy a bioszektoron belül nincs jelen a verseny, de Magyarországon ez egyelőre kevésbé érzékelhető.

A magyar biogazdálkodók versenyképességét primer kvalitatív és kvantitatív kutatás keretében vizsgáltam, amely több mélyinterjút és egy online felületen megszerkesztett kérdőívet foglalt magában. A mélyinterjúk alanyai gyakorló gazdálkodók közül kerültek ki, illetve egy mélyinterjú készült a Biokontroll Hungária Kft. egyik vezető munkatársával. Az interjúk információit alapul véve készült el a kérdőív, amely többségében zárt kérdéseket tartalmazott, két esetben nyílt lehetőségük a válaszadóknak nyitott kérdésre saját véleményt megfogalmazni. A strukturált kérdések között szelektív zárt, alternatív zárt és skálakérdések egyaránt szerepeltek, a skálakérdések többnyire nem összehasonlító (Likert) skálák voltak, egy esetben alkalmaztam összehasonlító (konstansösszeg) skálázást.

A kérdőívet 830 minősített biogazdálkodó kapta meg, és 70 fő töltötte ki egy hónapon belül, a kérdőív lezárását megelőzően. Ez 8,4 százalékos válaszadási arányt jelentett. A minta földrajzi eloszlása viszonylag kiegyenlített, a 19 megyéből kettő kivételével mindenhol érkeztek válaszok, jóllehet az egyes megyékből származó válaszadók aránya már nem közelíti a populáció eloszlását, egyes megyék felül- (pl. Békés), mások alulreprezentáltak (pl. Zala, Vas). A birtokméret szerinti megoszlás már jobban megfelel a reprezentativitás kritériumainak, mindössze egy kategóriában található szignifikáns különbséget a minta és a teljes populáció arányai között, ahogy ezt az 1. ábra is mutatja.

1. ábra: A minta reprezentativitása birtokméret szerint

Forrás: minta adatai: saját felmérés, populáció adatai: Biokontroll Hungária Kft. és Hungária Ökogarancia Kft. adatai

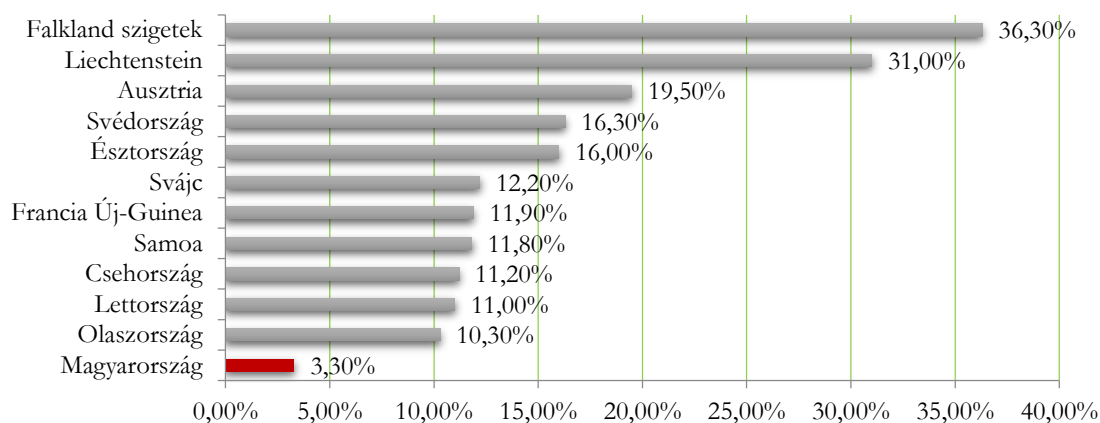
A termesztett növények arányát illetően is eltér a minta az országos megoszlástól, hiszen miközben a rét-legelő művelési ág több mint 50 százalékban van jelen a teljes magyar biogazdálkodási szektorban, addig a mintában ez az arány mindössze 8 százalék. Azok a termesztett növényi kultúrák azonban, ahol a piaci kapcsolatok, az innováció és a kreativitás az átlagosnál jobban befolyásolják a versenyképességet, a mintában nagyobb arányban szerepelnek, ezért a reprezentativitás ez utóbbi formájának hiánya nem feltétlenül befolyásolja negatívan a kutatás eredményességét (pl. biogyümölcs aránya a mintában 13%, a teljes populációban 3%, biozöltség 8%, szemben a populáció 1 százalékával).

Az adatok feldolgozása során az alapstatisztikákon felül keresztábrák elemzések készültek. A feldolgozásra Microsoft Excel programban került sor.

Biogazdálkodás a világon

2013 végén a világ mezőgazdasági területeiből 43,1 hektárt használtak biogazdálkodásra, ami közel négyszeres növekedést jelentett az 1999-es báziséhoz képest. (Organic World, 2013). Ez a növekedés viszonylag nagy diverzitást mutat az egyes országok vonatkozásában. A legnagyobb területekkel Óceánia rendelkezik, ahol 17,3 millió hektáron folytatnak biogazdálkodást. Ezt Európa követi 11,5 millió hektárral, majd Latin-Amerika következik 6,6 millió hektárral. A sort Észak-Amerika és Ázsia zárja 3,7 és 3,4 millió hektárral. (Fibl and Iofam,2015)

Ez a 43,1 millió hektár – jóllehet közel négy és félszerese Magyarország teljes területének, a világ mezőgazdasági területeinek mindössze 0,98 százaléka. A biogazdálkodásban élenjáró országok azonban mezőgazdasági területeiknek jelentős részét tartják ökológiai termelésben. Érdeemes megemlíteni, hogy a listát vezető országok többsége Európai. Egy egészen más listát kapunk természetesen, hogyha a területek abszolút nagyságát vizsgáljuk. Ez esetben Ausztrália egyértelműen vezető szerepet tölt be, hiszen bioterületeinek nagysága közel kétszer akkora, mint hazánk területe, a világ összes bioterületének 40 százaléka.

2. ábra: Biogazdálkodás alá vont mezőgazdasági területek aránya az élenjáró országokban és Magyarországon

(Fibl and Iofam, 2015) (KSH,2015) (Dexler, 2013)

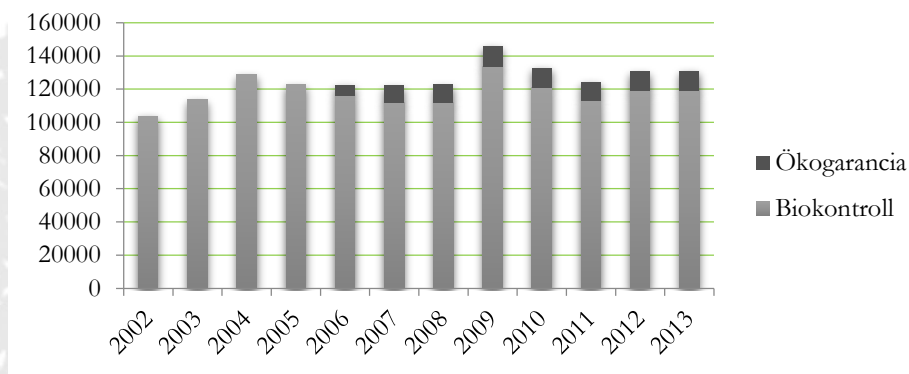
Az elmúlt évtizedben a bioterületek nagysága szignifikáns növekedést mutatott több fejlődő országban, pl. Indiában, Kínában, Kolumbiában és Romániában. A környezetbarát termelési módszer elterjedése kevés kivételtől eltekintve gyakorlatilag a világ minden országában regisztrálható a területek növekedésével. (Paull, 2011).

Biogazdálkodás Magyarországon

Az ökológiai gazdálkodás jogi hátterét Magyarországon az Európai Tanács 834/2007/EK rendelete, az Európai Bizottság 889/2008/EK rendelete, valamint a 1235/2008/EK rendelete és a 34/2013 (V.14.) VM rendelete biztosítja. Az ellenőrzést és tanúsítást két szervezet, a Biokontroll Hungária Kft. valamint a Hungária Ökogarancia Kft. végzi. Az utóbbi 2006 óta működik, a hazai termelők jelentős részét a korábban megalakított szervezet, a Biokontroll Hungária Kft. (és annak elődszervezetei) ellenőrzi.

LVII. GEORGIKON NAPOK

57th Georgikon Scientific Conference

3. ábra: A bioterület megoszlása a két ellenőrző és minősítő szervezett között Magyarországon (hektár)

(Biokontroll, 2013) (Ökogarancia, 2013)

A fenti ábrán két ugrásszerű növekedés figyelhető meg a biogazdálkodás alá vont területek nagyságában (és ugyanez a növekedés volt tapasztalható a gazdaságok számában) 2004-ben és 2009-ben, majd ezt követően lassú csökkenés következett be. A jelenség oka egyértelműen összefüggésbe hozható az agár-környezetgazdálkodási programok kezdő éveivel, amikor az új támogatási lehetőségek új belépőket vonzottak az ágazatba. Később a szigorú követelményeknek való megfelelés hiányában egy természetes lemorzsolódás volt megfigyelhető, ez okozta a csökkenést is a regisztrált területek nagyságában (Solti, 2012).

A magyar – korábban agrár-környezetvédelmi, majd agrár-környezetgazdálkodási támogatások alapjául szolgáló jogszabályt 1999-ben dolgozták ki Európai mintára. A bevezetése 2000-ben lett volna esedékes, de végül két év késéssel, 2002-ben indult útjára. A késedelmet egyes szerzők a pénzügyi háttér, mások a politikai akart hiányával magyarázzák (Szabó, 2002). A program első két éve nemzeti finanszírozásból valósult meg. Bevezetését jelentős érdeklődés fogadta, számos pályázatot kellett forráshiány miatt elutasítani. 2004-ben, Magyarország EU-csatlakozását követően a magyar termelők számára is elérhetővé váltak a közösségi források, így a támogatások összegében egy jelentős növekedés következett be. Ez további termelők pályázását és belépését eredményezte. (Mile, 2006). A program ekkor már nem egy-egy évet, hanem egy öt éves periódust támogatott, így a következő pályázati lehetőségre 2009-ben került sor. A második öt éves periódusban a támogatási összegek tovább növekedtek, és a kifizetéseket a termesztett kultúrák alapján diverzifikálták (Nemes, 2010).

A 2009-es program 2014-ben ért véget, és a cikk megírásának időpontjában nincs új támogatási lehetőség. Ez a biogazdálkodók jelentős részének nehézségeket okoz.

Versenyképesség a magyar biogazdálkodásban

A minta bemutatása

A válaszadók 80 százaléka az 1989-es rendszerváltást követően kezdte meg mezőgazdasági tevékenységét, ami elsősorban hagyományos gazdálkodást jelentett. Biogazdálkodást a korábbi rendszerben mindössze két fő végzett. A kilencvenes évek elejétől kezdődően az NAPK első, 2002-es megjelenéséig a megkérdezettek 47,14 százaléka fogott bele a környezetkímélő termelési módszerbe, majd 2002-ben, a támogatások megjelenésével a szektor egy komolyabb impulzust kapott; a gazdálkodók 12,86 százaléka erre az évre datálja a biogazdálkodás megkezdését. A minta egészét tekintve a gazdálkodók átlagosan 15 éve folytatnak ökológiai gazdálkodást. A megkérdezettek

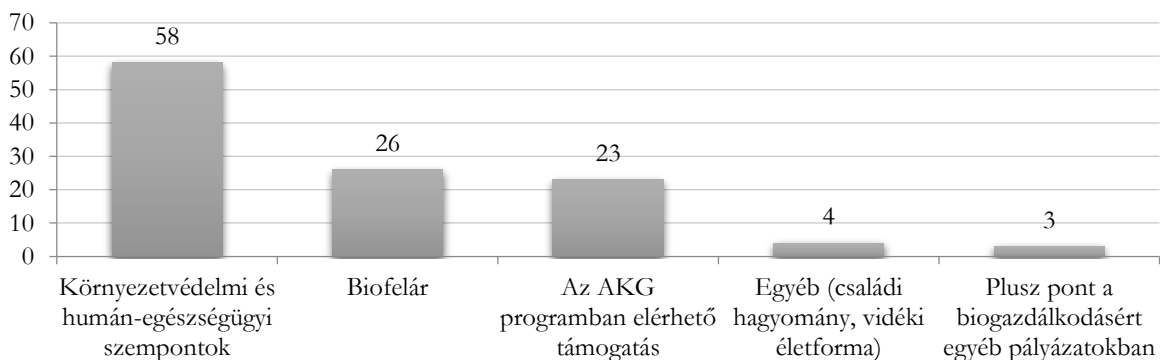
kétharmada családi hagyományt követ tevékenységével, ennek hozadéka jól megmutatkozik a szakértelemben, a termelési feltételek racionális felmérésében és a piaci lehetőségek hatékonyabb kihasználásában.

A megkérdezettek átlagosan 136 hektáron termelnek, a birtokméret szerinti megoszlást az 1. ábra szemlélteti. A 136 hektárból átlagosan 52 hektár saját, a többi bérelt terület. Az elaprózódott birtokszerkezet mindössze három termelőnek jelent komolyabb adminisztrációs terhet, ők 45, 100, illetve 102 tulajdonostól bérlik a területeiket, a bérleti szerződések átlagos száma a minta fennmaradó részében 3,7 db. A válaszadók 26 százaléka párhuzamos gazdálkodást végez, ez annyit jelent, hogy a biogazdálkodás mellett hagyományos gazdálkodást is folytatnak, amit az egyes parcellák megfelelő izolációjával tehetnek meg.

Az éves átlagos árbevétel a minta 70 százalékánál kevesebb, mint 10 millió forint. Azoknál a termelőknél, akik hagyományos gazdálkodást is folytatnak, az árbevétel 63 százaléka származik a biogazdálkodásból. Az A felmérésben részt vevő gazdaságok legmagasabb arányban a 2-5 millió forintos éves árbevételi kategóriába tartoznak, ez a minta kb. egynegyedét jelenti.

A gazdálkodás háttérében álló faktorok

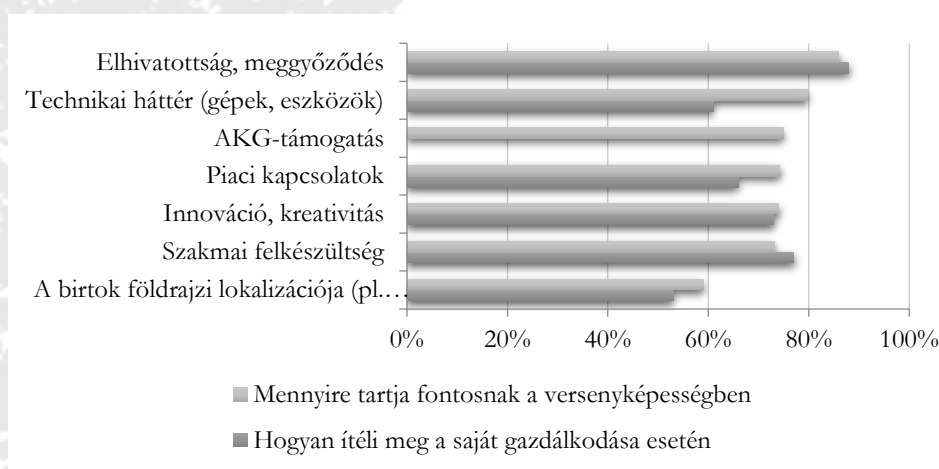
A felmérés elsőként a miért kérdésre tért ki. Vajon melyek azok a motiváló tényezők, ami miatt ma Magyarországon egy mezőgazdasági termelő biogazdálkodást folytat vagy éppen belekezd ebbe a tevékenységbe? A válaszadók több választ is bejelölhettek, amely eredményeit a 4. ábra mutatja. Az előzetes feltevésekkel ellentétben nem a kompenzációs támogatás az, amely az ökológiai termelőket elsősorban motiválja. Az összesített eredmények azt mutatják, hogy a gazdálkodók több mint négyötödét (58 fő) környezetvédelmi és humán-egészségügyi szempontok motiválják. Ezt az elhivatottságot alátámasztja a termelők fogyasztási szokásaira irányuló kérdés eredménye, miszerint a válaszadók 94,3 százaléka fogyaszt részben (82,9%) vagy kizárólag (11,4 %) biotermékeket. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a gazdák nem vesznek figyelembe egyéb szempontokat, közel negyven százalékuk motivált a biopiacon elérhető magasabb árak által, de meglepően kevesen, a válaszadók mindössze egyharmada gondolja úgy, hogy döntésükben a pénzügyi támogatások is motiválták volna őket. Ez az eredmény azért érdekes, mert a későbbi válaszokból kiderül, hogy a gazdák 90 százaléka vett részt a legutóbbi, 2009-ben induló AKG programban, és 44 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy támogatás hiányában nem folytatná a biogazdálkodást, mert tartósan veszteséget termelne.

4. ábra: A biogazdálkodást folytató termelő legfőbb motivációs tényezői (válaszadások gyakorisága) (n=70)

Keresztábrázatos elemzéssel kimutatható, hogy a családi hagyományt folytató gazdálkodókat lényegesen jobban motiválja a piacon elérhető felár, mint a többi válaszadót. Ennek háttérében feltehetően a piaci viszonyok és lehetőségek alaposabb ismerete, valamint a megalapozottabb szakmai háttér áll.

Vajon mitől versenyképes egy biogazdálkodó Magyarországon? A válaszadók ötfokozatú Likert-skálán foglaltak állást arról, hogy egyes tényezők mennyire fontosak a versenyképesség megteremtésében,² illetve hogy saját gazdálkodásuk esetében hogyan értékelik ugyanazokat a tényezőket.³ Az 5. ábra az egyes jellemzők pontértékeit összesítve százalékos arányban mutatja be, hogy a válaszadók mit tartanak a versenyképesség kulcsfaktorainak, illetve mennyire tartják magukat, illetve a gazdaságukat versenyképesnek. Az ábrából kiderül, hogy a válaszadók szerint a versenyképesség legfontosabb tényezője az elhivatottság és a meggyőződés tevékenységük helyességéről. Már a mélyinterjúk során kiderült, hogy a biogazdálkodók többségében környezetérzékeny gondolkodású emberek, akik a természeti és a humánegészségügyi szempontokat előtérbe helyezve teljes mértékben elutasítják a kemikáliák használatát a termelésben. Amint az a 5. ábrából kiderül, a gazdálkodók saját képességeiket rendre szerényebbnek ítélték meg, mint amekkora fontosságot az adott faktornak tulajdonítottak a versenyképességben, kivéve két tényező esetében; mindkettő immateriális jószágnak minősíthető: a szakmai felkészültség, és a már említett elhivatottság. Ez az eredmény összecseng a motivációra irányuló felméréssel.

5. ábra: A versenyképesség tényezői – fontosság és adottságok (n=70)

Elhivatottságuk mellett kevés termelő vélekedik úgy, hogy a biogazdálkodás uralkodó irányzat lehet a mezőgazdaságban. Legtöbbször ezt azzal magyarázzák, hogy a biogazdálkodás nem minden növénykultúra esetén alkalmazható eredményesen. Jó példa erre a repce, ahol a sokféle kártevő miatt a többi növénynél lényegesen nagyobb lehet a hozamkiesés. Lényeges szempont az is, hogy a válaszadók tapasztalatai szerint a bevétel nem nő arányosan a ráfordításokkal. Egyesek a kemikália lobbit említik a széleskörű alkalmazás legfőbb kerékkötőjének, de szempont lehet a konvencionális gazdálkodás viszonylagos egyszerűsége és kényelme.

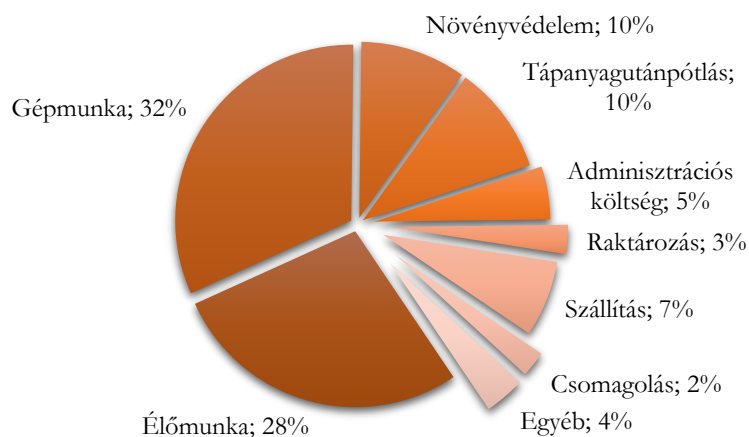
Költségek és bevételek

A felmérés alátámasztotta, hogy a biogazdálkodás gépmunka és élőmunka igénye a hagyományos termelési módszernél 20-30 százalékkal magasabb⁴. A költségek legnagyobb részét ez a két tétel teszi ki; együttesen a teljes költség közel kétharmadát alkotják. A magas arányt feltehetően az is elősegíti, hogy az ökológiai növényvédelem jelentős része mechanikai módszerek, emberi vagy gépi munkaerő alkalmazását jelenti, így a válaszadók ezeket a költségeket is a fenti két kategóriába sorolták.

² 1: egyáltalán nem befolyásolja, 5: nagyon erősen befolyásolja

³ 1: nagyon gyenge, 5: nagyon jó

⁴ A megkérdezettek háromnegyede szerint.

6. ábra: Költségszerkezet a biogazdálkodásban (növénytermesztés) (n=70)

Mint ahogy az várható volt, a válaszadók szerint egy-két esettől eltekintve nincs szignifikáns különbség ökológiai és hagyományos termelés között a raktározás, szállítás és csomagolás költségeiben. A növényvédelmi és tápanyagutánpótlási költségek jellemzően a hagyományos gazdálkodás költségei alatt maradnak. Magasabbak viszont az adminisztrációs költségek, ez adódik egyrészt az agrár-környezetvédelmi program követelményeiből, valamint az ellenőrzéssel és minősítéssel összefüggő kötelezettségekből. A biogazdálkodásban kötelező ellenőrzési és minősítési költségeket a felmérésben szereplő gazdálkodóknak csak a 22 százaléka tartja elfogadható mértékűnek, a többség szerint a szolgáltatás díja a kelletnél magasabb⁵.

Tekintve, hogy a biogazdálkodás a hagyományosnál érzékenyebben reagál a szélsőséges időjárási körülményekre és az emiatt elszaporodó kártevőkre, így a magas költségek mellett a gazdálkodók magasabb hozamkockázattal is kénytelenek szembe nézni (Urfi et.al., 2011). A kiesés akár 50 százalékkal is nagyobb lehet, mint a hagyományos gazdálkodásban; ez általában jellemző a gyümölcsültetvényekre, de a zöldségtermesztésben, a napraforgó- és kukorica-termesztésben, sőt nem ritkán a gabonatermesztésben is jelentős különbségeket tapasztalhatunk. A felmérésben a válaszadók mindössze egynegyede állította, hogy nem tapasztal a hozamkiesésben különbséget hagyományos és ökológiai gazdálkodás között, ők jellemzően gyepgazdálkodással, esetenként lucernatermesztéssel foglalkoznak.

Magasabb költségek és hozamkiesés – felmerül a kérdés, hogy milyen kompenzáló tételek érhetők el a biogazdálkodásban, hogyan lehet hosszú távon is eredményesen, de legalábbis a fedezeti pontban termelni. Az egyik lehetséges pótlólagos bevételi forrás a biofelár⁶. A biominősítéssel rendelkező gazdálkodók nagy része biotermékeket értékesít (a kettő nem feltétlenül jár együtt, lásd később). A felmérésben résztvevő válaszadók közel egyharmada átlagosan 20-30 százalékos biofelárat tud a piacon érvényesíteni, egyötödük egyáltalán nem vagy csak alacsony (10 % alatti) biofelárat képes elérni, és csak kevés olyan gazdálkodó van, aki jóval magasabb, kétszeres vagy akár háromszoros áron tudja piacra vinni a termékeit. Ők jellemzően közvetlenül a fogyasztói piacon értékesítenek primőr, vagy/és magas feldolgozottsági szintű termékeket.

⁵ Az ellenőrzés és tanúsítás minimál díja a Biokontroll Hungária Kft. esetében 83 500 Ft+ÁFA, a Hungária Ökogaranciánál 50 000 Ft üzemenagságtól függetlenül (2015. évi adatok).

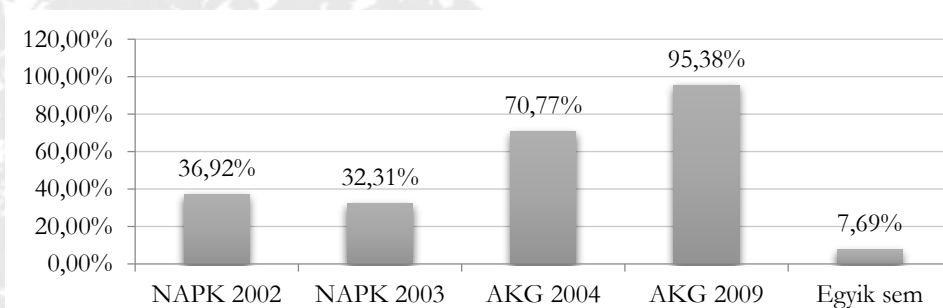
⁶ A biofelár az az árkülönbség, amennyivel a biotermék a hagyományos terméknél drágábban adható el a piacon.

A biofelár tehát nem feltétlenül, és nem minden gazdálkodónak jelent biztosítékot a magasabb költségek és a hozamkiesés miatt elmaradó bevételek kompenzálására. Ebből adódóan érthető, hogy a biogazdálkodók több mint 90 százaléka kihasználja az agrár-környezetvédelmi programok nyújtotta lehetőségeket.

Részvétel az agrár-környezetvédelmi programokban

Magyarországon 2002 óta van lehetősége a mezőgazdasági termelőknek kompenzációs támogatás igénybevételére. A magyar program első két éve nemzeti költségvetésből valósult meg, majd 2004-től az uniós csatlakozással egy időben megnyíltak a közösségi források is. Ez egyben a program időtartamát is befolyásolta, a 2002-es, majd 2003-as egyéves programokat két ötéves program követte, az első 2004-től 2009-ig tartott, a második 2009-től 2014-ig. A cikk megírásának időpontjában⁷ Magyarországon nincs aktív program, a gazdálkodók legközelebb 2016 januárjától juthatnak ismét támogatásokhoz.

A felmérés a korábbi programok részvételi arányát tárja fel. Amint az a 7. ábrából kitűnik, a biogazdálkodásban elnyerhető támogatási lehetőségeket egyre több gazdálkodó igyekezett kihasználni, a legutóbbi, 2009-es programban már a válaszadók 95 százaléka részt vett.

7. ábra: Részvétel az agrár-környezetvédelmi és agrár-környezetgazdálkodási programokban (n=70)

Jóllehet a válaszadók mindössze egyharmada nyilatkozott úgy, hogy a biogazdálkodás melletti döntésében a pénzügyi támogatás is motiváló tényezőt jelentett, 44 százalékuk nem folytatná tevékenységét ennek hiányában, és további 33 százalékuk nem lenne képes nyereséget termelni.

Már a 2015. év kiesése is komoly nehézségeket okozott a gazdálkodóknak. A Biokontroll Hungária Kft. munkatársával készített mélyinterjúból kiderült, hogy közel ötezer gazdálkodó szüntette meg ökológiai termelését, ez arányaiban összecseng a mintában szereplő három százalékkal. A felmérés időpontjában válaszadók további hat százaléka fontolgatta a biogazdálkodás befejezését, és 56 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy komoly nehézségek elé állítja a támogatások kiesése. A gazdálkodók mindössze 28 százaléka az, ahol a pénzügyi támogatás elmaradása nem veszélyezteti a gazdálkodást.

Piaci kapcsolatok

Az ökológiai ellenőrzés és tanúsítás a termelési folyamatot minősíti, ami annyit jelent, hogy a biotermékként értékesített terméknek további ellenőrzési folyamatokon kell átesnie. A biogazdálkodás támogatása szintén a termelési módszer függvénye, ezért a gazdálkodók egy része, jóllehet minősített biotermelő, nem értékesít minősített bioterméket. A biojelölés mellőzésének több oka lehet. A válaszadók 7,14 százaléka egyáltalán nem

⁷ 2015 szeptember.

értékesíti a termékeit, saját gazdálkodásán belül felhasználja, többnyire takarmányként hagyományos állattartásban. Azok, akik hagyományos termékként értékesítik a biotermelés során előállított produktumot (12,86%), többnyire a nehézkes értékesítési csatornákra és az üzleti kapcsolatok hiányára hivatkoznak, de említésre került a biojelölés megszerzésének magas költsége is.

A piacra kerülő biotermékek nagy részét viszonteladók és feldolgozók vásárolják fel. A viszonteladók többnyire külföldre értékesítik tovább a terméket, de a gazdák közel egyharmada közvetlenül is kapcsolatban áll külföldi felvásárlókkal. Viszonylag szűk réteg, a válaszadók egyötöde jelenik meg közvetlenül a fogyasztói piacon, ez az arány a teljes populációban alacsonyabb, mindössze 10 százalék. Az egyéb kategóriában vetőmag-előállítás és saját felhasználás jelenik meg.

A felmérés megerősítette, hogy a piacon megjelenő magyar biotermékek nagy része (77%) feldolgozatlan formában kerül értékesítésre. Ennek kettős oka van. Az egyik egyértelműen az anyagi háttér hiánya. A válaszadók 46 százaléka nyilatkozott úgy, hogy nem tudná kitermelni az önrészt egy feldolgozóüzem kialakítására, illetve a humán erőforrás kapacitások sem megfelelőek a termékvertikumon történő előrelépésre. A biogazdaságok többsége családi vállalkozás, alkalmazottak nélkül, így időbeni- és létszámkorlátok egyaránt akadályozzák a feldolgozást. A feldolgozottság alacsony szintjének a másik okát a piacon kell keresni. A biotermékek keresletének nagy részét külföldi felvásárlók támasztják, akik feldolgozatlan formában szállítják el a terméket, és a feldolgozással együtt járó hozzáadott-értéknövekedés náluk jelentkezik. Ennek természetesen van egy másik aspektusa is, amit fontolóra kell venni, ez pedig a szállítási költség. Elképzelhető ugyanis olyan szituáció, amikor a nyersanyag volumene és súlya a feldolgozott termék többszöröse, és a feldolgozás során nyert hozzáadott érték nem feltétlenül kompenzálja a magasabb szállítási költséget. A felmérés során kapott válaszokból azonban kiderül, hogy Magyarországon egyelőre megéri a biogazdálkodóknak a feldolgozatlan terméket külföldre értékesíteni.

A biotermékek piacát a válaszadók többnyire jól kezelhetőnek, zökkenőmentesnek ítélik meg. A gazdálkodók mindössze 20 százaléka nyilatkozott úgy, hogy gyakran adódnak nehézségei az értékesítés során, szándékos akadályoztatással, logisztikai problémákkal, tisztességtelen piaci magatartással kénytelen szembe nézni. A minta közel 40 százaléka számára mindig problémamentes a biopiac, és további 40 százalék többnyire elégedett a piac működésével, csak néha adódnak nehézségei.

Verseny a magyarországi piacon

A felmérés során a válaszadóknak értékelniük kellett a verseny érzékelhető erősségét egyrészt a magyar biotermelők között, másrészt a magyar piacon megjelenő versenyt amennyiben az import termékek hatását is figyelembe vesszük. A feldolgozatlan termékekre irányuló, viszonylag stabilnak mondható külföldi kereslet egyelőre nem engedi kiéleződni a versenyt a csekély létszámot számláló magyar biotermelői szektorban, így nem volt meglepő az eredmény, miszerint a válaszadók egy hétfokozatú skálán⁸ átlagosan 2,76-os erősségűnek ítélték meg az egymás közötti, belső versenyt. A külföldi termelők hatását is figyelembe véve a verseny fokozódik, a válaszadók 3,89-es átlaggal ítélték meg a verseny erősségét.

Megoszlanak a vélemények a gazdálkodók között, hogy a magyar fogyasztók előnyben részesítik-e a magyar termékeket. Egy ötfokozatú skálán (egyáltalán nem értek egyet – teljes mértékben egyetértek) szinte teljesen kiegyensúlyozott a válaszok előfordulása, így erről a kérdésről nem kapunk egyértelmű információt.

A gazdálkodók többségében egyetértenek azzal, hogy a biotermékek keresett mennyisége állandó, a fogyasztásban nem érzékelhető ciklikusság, illetve az is érzékelhető a piacon, hogy a fogyasztók környezet- és egészség tudatosságá

⁸ 1=számomra egyáltalán nem érzékelhető a verseny, 7=nagyon erős versenyben kell helytállnom

évről évre nő. Többségében mégis úgy látják, hogy bioterméket mindössze egy szűk fogyasztói réteg vásárol rendszeresen, és csak kevés olyan válaszadó van, aki szerint a jövőben érdemi bővülés várható.

A válaszadók többségében kedvezőtlennek ítélik meg a hazai piacon megjelenő import termékek hatását. A gazdálkodók közül többen értenek egyet többnyire vagy teljes egészében azzal az állítással, hogy az olcsó importtermékek megnehezítik a piacon történő érvényesülésüket.

A felmérés utolsó nyitott kérdése azt próbálta felmérni, hogy a gazdálkodók véleménye szerint mire lenne szükség Magyarországon a biogazdaságok számának és az ökológiailag művelt területek érdemi növekedéséhez.

A sokféle vélemény között néhány alapvető feltétel egyértelműen kikristályosodott. Az egyik ilyen a fizetőképes kereslet és a vásárlóerő megteremtése, erősítése. Magyarországon még mindig az egyik legfontosabb mérlegelési szempont a termék ára, emiatt a megbízhatósággal és minőséggel versenyző biogazdálkodók háttérbe szorulnak. A vásárlóerő növekedése a fogyasztói magatartás változását is maga után vonhatná, ehhez azonban megfelelő képzésre és tájékoztatásra van szükség, amelyben a válaszadók kiemelkedő szerepet tulajdonítanak az oktatásnak, azon belül is a pedagógusoknak. Jelenleg úgy ítélik meg, hogy a pedagógusok is tájékoztatásra, képzésre szorulnak, mert csak hiányos ismeretekkel rendelkeznek, ami nem képezheti megfelelő alapját az értékrendek formálásának. A gazdálkodók nagy része a támogatási rendszer átalakítását is fontosnak tartja. A magasabb támogatások, a rugalmasabb szabályozó rendszer és a gazdaságra szabott pályázati lehetőségek egyaránt fontos elemét képezik a versenyképesség növekedésének. Fontos lenne ezen kívül a tervezhetőség, amely feltétel nem egyértelműen adott a jelenlegi támogatási rendszerben.

Esettanulmány - A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Biogazdák Egyesülete

Az esettanulmány egy biogazda egyesületet mutat be, amelyet egy alulról jövő kezdeményezés eredményeként 21 önálló ökológiai gazdálkodó alapított Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Az egyesület a TÉSZ-ekhez hasonlóan a tagok alkupozióját hivatott erősíteni a piacon, azonban semmiféle jogi formában nem kötelezte el magát, gyakorlatilag egy civil szerveződésnek számít, ahol a tagok évente mindössze 3000 forint tagdíjat fizetnek. Az egyesületi tagok egységes fellépésének köszönhetően olyan piaci lehetőségeket is ki tudnak használni, melyekhez külön-külön nem férnének hozzá. A tagokat semmi nem kötelezi arra, hogy az egyesületen keresztül értékesítsenek, amennyiben viszont élnek a közös eladás nyújtotta lehetőségekkel, akkor ezt az eladott áru nettó értékének egy ezrelékéért tehetik meg. Nincs tehát kötelező vagyoni hozzájárulás, működési költségekhez történő hozzájárulás és egyéb szolgáltatási díjak, nincs kötelező beszerzés és értékesítés. Az egyesület nem ÁFA-kötelezett, nem jövedelemadó-kötelezett és nem szükséges önálló menedzsmentet fenntartania. A piaci lehetőségeket feltáró, és a tárgyalásokat lebonyolító egyesületi elnök szintén egy biogazdaságot működtető gazdálkodó. Természetesen ez a jogi függetlenség azzal is együtt jár, hogy a beruházási támogatások kisebb összegekben manifesztálódnak, hiszen fejlesztések esetén a tagoknak, mint magánszemélyeknek kell pályázniuk, ahol a támogatási arány alacsonyabb (maximum 35%) mint pl. a TÉSZ-ek esetében (45-60%).

Az egyesület közös összetartó ereje az elhivatottság és a biogazdálkodás iránti mély meggyőződés. Tagjai kizárólag termelők lehetnek, feldolgozók és kereskedők nem léphetnek be. Ennek oka az említett gazdasági szereplők között esetlegesen fennálló érdekellentét, ami akadályozná a kellően hatékony érdekképviseletet. Jóllehet az egyesület még csak egy éve működik⁹, máris számottevő eredményeket ért el. Rögtön az első évben 500 tonna bioalmára sikerült szerződést kötni és értékesíteni egy külföldi feldolgozónak. Az idei évben (2015) ugyanaz a felvásárló további 500 tonna almára, illetve egy másik 150 tonna meggyre jelezte az igényét az egyesület felé. A tárgyalások

⁹ Az alapítás éve 2014.

eredményességét jól tükrözi, hogy amíg a hagyományos meggy termelői ára 20-40 forint között alakult a piacon, addig a szatmári biogazdák 180 forintos áron tudtak szerződést kötni.

A külföldre történő értékesítésnek az egyesület vezetői jelenleg nem látják egyéb elérhető alternatíváját. Ennek elsődleges oka az, hogy a magyar piacon biogazdálkodóként érvényesülni meglehetősen nehéz, a kereslet többnyire egy-egy nagyobb piacra korlátozódik, és ez is csak egy töredékét teszi ki a lakosság élelmiszervásárlásának. A marginális keresletnek köszönhetően nem érvényesülhetnek a méretgazdaságossági szempontok, ami egyenesen vezeti a magyar biotermelőket a külföldi piacok felé. Megoldást jelenthetne a biotermékek kötelező felhasználása a közétkeztetésben, de erre legkorábban 2020-ban kerülhet sor, és akkor is csak 30 százalékban – az ökológiai gazdálkodásra irányuló nemzeti akcióterv szerint (VM, 2011). Sokat segíthetne a magyar egészségügy attitűdváltása is, a biotermékek fogyasztásának orvosi ajánlása. Az egyesület szerint azonban a hazai gyógyszer lobbival egyelőre esélytelennek tűnik versenyre kelni.

A jogszabályi környezet és a támogatási rendszer sem feltétlenül segítik kellő hatékonysággal a magyar mezőgazdaság „zöldellését”. A 2009-2014-es agrár-környezetgazdálkodási programban például a biogazdálkodás és az integrált gazdálkodási programok támogatási összegei csekély mértékben tértek el egymástól¹⁰, arra ösztönözve ezzel a gazdálkodókat, hogy a könnyebben kivitelezhető, hozamkieséssel gyakorlatilag nem járó integrált gazdálkodási formát válasszák, aminek a környezeti hozadéka erősen vitatható.

Sok gazdálkodónak okozott nehézséget a 2015. év kimaradása a támogatási programból, a várható új rendszerről a kézirat lezárásának időpontjában¹¹ még minimális információk állnak rendelkezésre. Előrejelzések szerint a támogatási összegek jelentős mértékű növekedése várható, ami a 2009-es program összegeihez képest akár háromszoros különbséget is jelenthet, valamint a biogazdálkodás támogatása kiválik az agrár-környezetvédelmi programból és külön jogi szabályozás alá kerül. Az egyesület vezetői a biopiac „felhígulását” tartanak, ahol az új belépőket nem feltétlenül a környezetvédelem iránti elhivatottság, hanem esetenként anyagi szempontok vezérik. A biopiac kulsckérdése a bizalom. A fogyasztók bizalmának a megszerzése hosszadalmas és fáradtságos folyamat, és ez a törekeny egyensúly könnyen megbomolhat az elhivatottság és a meggyőződés hiányában. Az egyesület javaslata szerint erre a problémára megoldást jelenthetne egy mentori rendszer, ami az új belépőket egy „régiből” biogazdához kapcsolja, ami az újak számára megkönnyíti a piacra jutást, ugyanakkor egyfajta szűrőként is működne. Egy mentori rendszerben a szakmai információk áramlása is hatékonyabban működne mint jelenleg. Az egyesület tagjainak egyöntetű véleménye szerint a leghatékonyabb szakmai információcsere a szervezeten belül zajlik. A széles körben elérhető mezőgazdasági szaktanácsadási rendszer legnagyobb problémája az ökológiai gazdálkodók szemszögéből, hogy nem, vagy csak minimális információval rendelkeznek a biogazdálkodásról, a szaktanácsadók kémiai növényvédelemben, tápanyag-utánpótlásban jártasak főként, emiatt az egyesület másik számottevő előnye a piaci kapcsolatok kezelése mellett egymás szakmai támogatása.

Az egyesület tevékenysége példaértékű, eredményeinek köszönhetően egyre nagyobb érdeklődés veszi körül a biogazdálkodók körében. Magas hozzáadott értékét egyértelműen a tagok egymás közötti, illetve az egyesület és a piaci partnerek közötti bizalom, a környezetvédelmi szempontokat minden esetben szem előtt tartó értékrend és a biogazdálkodás iránti mély meggyőződés adja. Hozadéka messze meghaladja annak költségét, emiatt más régiókban tevékenykedő biogazdálkodók számára is mintául szolgálhat.

¹⁰ Szántóföldi növény esetében például a már átállt ökológiai területekre 161€, míg az integrált gazdálkodási formában 155€ volt a hektáronkénti támogatás, de a ritka szántóföldi növényeknél az a paradox helyzet állt elő, hogy az integrált gazdálkodást folytató termelők három euróval több támogatást kaptak (220€ szemben a bio 217€-s támogatásával). Szántóföldi zöldség esetében 32 euró volt a különbség a bio javára (203€, 171€), ritka szántóföldi zöldség esetében valamivel több, 43 euró (231€, 274€).

¹¹ 2015. szeptember 02.

LVII. GEORGIKON NAPOK

57th Georgikon Scientific Conference

Következtetések, javaslatok

A magyarországi biogazdálkodás mint ágazat jelenleg csak pénzügyi támogatás mellett lehet versenyképes. A versenyképesség itt a teljes élelmiszerpiacon történő érvényesülés lehetőségét jelenti, ami magában foglalja egyrészt a biotermékekkel valamint a hagyományos termelési módszerrel előállított termékekkel való versenyt is. A támogatást csak azok a gazdálkodók képesek nélkülözni, akik magas hozzáadott értékű – többnyire magas feldolgozottsági szintű termékeket, közvetlenül a fogyasztói piacon értékesítenek. Az általuk érvényesített biofelár képes kompenzálni a magasabb termelési költségeket és a nagyobb hozamkockázatot egyaránt. A rendszertől való függetlenedés tehát nem lehetetlen, azonban nem feltétlenül megvalósítható a teljes ágazat számára. Ennek elsősorban az az oka, hogy a hazai fogyasztás arányaiban és abszolút volumenében is marginálisnak mondható és zömmel egy-egy helyi piacra korlátozódik (Szente et.al., 2011). Többek között ez is oka lehet annak, hogy a magyar biogazdálkodók több mint 90 százaléka részt vesz a támogatási programokban.

A feldolgozottsági szint növelésének nem csak a szűkösen rendelkezésre álló anyagi lehetőségek alkotják egyetlen kerékkötőjét. Mindaddig, amíg a külföldi kereslet a magyar bioalapanyagokra folyamatosnak mondható, a gazdálkodók alulmotiváltak a további fejlesztésekben.

A hosszú távú siker titka azonban a realizálható biofelár és a támogatások nagyságán jelentősen túlmutat. A megalapozott szaktudás és a jól működő piaci kapcsolatok többnyire minden termelési-eladási kör eredményességének feltételei, a biogazdálkodásban azonban megjelenik egy szubjektív tényező, amit a legtöbb eredményes biogazdálkodó a siker legfontosabb tényezőjének minősít, ez pedig az elhivatottság. A hit, a meggyőződés arról, hogy azzal, amit csinál, csak jót tehet. Jót tehet a környezetnek, amelyben termel, és jót tehet az embereknek, akiknek termel. Ez a meggyőződés tartja ott a biogazdálkodókat a termelésben olyan nehéz helyzetekben is, mint amilyen például a támogatások elmaradása a 2015. évben.

A gazdálkodók egyöntetű véleménye szerint a biopiac a bizalom piaca, egy hosszú távú kapcsolat eladó és vevő között. Ennek a kapcsolatnak a kiépítése hosszadalmas és nehéz folyamat, és a törékeny egyensúly könnyen felborulhat a piac felhígulásának és az esetleges új belépők nem kívánatos attitűdjének köszönhetően. Jelenleg ez az egyik legnagyobb félelme a versenyben lévő, „régii” gazdálkodóknak. A feltételek további szigorítása azonban nem feltétlenül jelent jó megoldást a fent említettek kiküszöbölésére, hiszen az egyébként is nagy adminisztratív terhek további növekedése a versenyképesség gyengítését vonhatja maga után. Az igazi megoldás a környezetérzékeny értékrend erősödése lenne a társadalom egészében, ehhez azonban hosszú idő, talán egy teljes generációváltás szükséges.

Forrásmunkák jegyzéke

Biokontroll Hungária Kft. (2013): Annual report. http://www.biokontroll.hu/cms/images/downloads/evés_beszamolok/evés_jelentes_2013.pdf

- D. Drexler** (2013): Roppant kevés a biogazdálkodás Magyarországon. URL: <http://www.uzletresz.hu/penzugy/20131009-roppant-keves-a-biogazdalkodas-magyarorszagon.html>.
- Fibl and Iofam** The World of Organic Agriculture, Statistics and Emerging Trends 2015. <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1663-organic-world-2015.pdf>
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)** (2015): Environmental and Social Standards. URL: <http://www.fao.org/environmental-social-standards/en/>
- Z. Horváth (2013):** Termelői Értékesítő Szervezetek szerepe a magyar kertészeti ágazatban. Őstermelő Gazdálkodók lapja, XVII/3. pages 16-20.
- Hungária Ökogarancia Kft.** (2013): Annual report. http://www.okogarancia.hu/pdf/eves_jelentes/2013.pdf
- KSH** Tájékoztató Adatbázis. (2015) <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp> Központi Statisztikai Hivatal
- Cs. Mile** (2006): Az agrár-környezetgazdálkodás EU-konform lehetőségei Magyarországon. Doctoral dissertation, Kaposvár.
- Nemes Gusztáv** (2010): Az Agrár-környezetgazdálkodás Implementációja az Új Magyarország Vidékfejlesztési Programban. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
- Organic World** (2013): The World of Organic Agriculture. Global organic farming statistics and news. <http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2013/web-fibl-ifoam-2013-25-34.pdf>
- J. Paull:** The Uptake of Organic Agriculture: A Decade of Worldwide Development Journal of Social and Development Sciences Vol. 2, No. 3, pp. 111-120, Sep 2011 (ISSN 2221-1152)
- G. Solti** (2012): Az ökológiai gazdálkodás helyzete Magyarországon. Sárközi Péter Tudományos Emlékülés. http://www.sarkozybio.hu/sarkozy/emlekulesek/images/2012/az_okologiai_gazdalkodas_helyzete_magyarorszagon.pdf
- G. Szabó** (2003): A nemzeti agrár-környezetvédelmi program pályázatainak elemzése. Gazdálkodás XLVII. évfolyam 1. sz.. - Budapest : Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet, pages: 26-39.
- V. Szente, Z. Szakály, Gy. Széles (2011):** Ökoélelmiszerek megítélése Magyarországon. Gazdálkodás 55/5. pages: 512-517.
- P. Urfi, K. Kormosné Koch** (2011): Az ökológiai gazdálkodás költség-jövedelem viszonyai. Gazdálkodás, 55/1. Budapest Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet, pages: 28-38
- Vidékfejlesztési Minisztérium (VM)** (2014): Nemzeti Akcióterv az Ökológiai Gazdálkodás Fejlesztéséért (2014-2020). http://videkstrategia.kormany.hu/download/3/c8/90000/Nemzeti%20Akci%C3%B3terv%20az%20%C3%96kol%C3%B3giai%20Gazd%C3%A1lkod%C3%A1s%20Fejleszt%C3%A9s%C3%A9rt_vegleges.pdf

LVII. GEORGIKON NAPOK

57th Georgikon Scientific Conference